

Krzysztof BEDNAREK, Cezary LEMPA
Pracownia Jakości, Zarządzania i Współpracy z Zagranicą
RODN „WOM” Katowice

W DRODZE DO SKUTECZNEGO KOMENTARZA

Wciąż jesteśmy przekonani, co do wysokiej rangi i roli skutecznego, trafnego komentarza do oceniania zewnętrznego, jak i wewnętrznego (Bednarek, Lempa, 2003). W trakcie całorocznej pracy z Radami Pedagogicznymi, nauczycielami, doradcami metodycznymi i nadzorem pedagogicznym zauważyliśmy, że komentarz do wyników egzaminów zewnętrznych i oceniania wewnątrzszkolnego oraz robiony z niego użytek żyje już swoim życiem. Powstała pewna rzeczywistość ze specyficzną pragmatyką, która rządzi się swoimi prawami. Pojawia się pytanie: czy te prawa są zgodne z ideą, oczekiwaniami twórców nowego systemu oceniania? Czy takie funkcjonowanie komentarza pozwala uczniowi i jego rodzicom, nauczycielom, szkole, systemowi oświaty na doskonalenie wiedzy i umiejętności ucznia oraz doskonalenie procesów nauczania i uczenia się? Co można zrobić, aby ulepszyć taką rzeczywistość?

Poszukując odpowiedzi na powyższe pytania wykorzystaliśmy znaną z licznych warsztatów metodę metaplanu (Brejnak, 1992). W tej metodzie *rozumianej jako system wydobywania od uczących się twórczych twierdzeń poprzez odpowiednie stawiane pytań* (Szloch, 1987: 16) ułożonych w określonej kolejności kluczowe są następujące:

- Jak jest?
- Jak powinno być?
- Dlaczego nie jest tak jak powinno być?
- Co zrobić, aby było tak jak powinno być?

Pomimo tego, że nasze doświadczenie (rozmowy, obserwacje, warsztaty, konferencje, itp.) nabyte w kontaktach z uczniami, rodzicami, nauczycielami i szkołami pozwala nam na refleksje i wnioski będące odpowiedzią na wyżej postawione pytania, zdecydowaliśmy poddać je weryfikacji. W tym celu sporządziliśmy arkusz sondażu złożony z dziewięciu pytań. Dzięki współpracy z Delegaturą Kuratorium Oświaty w Sosnowcu, Gimnazjum nr 1 w Knurowie oraz organizatorami kursów kwalifikacyjnych z Organizacji i Zarządzania Oświatą w RODN „WOM” w Katowicach dotarliśmy — na przełomie kwietnia i maja 2004 r. — z sondażem do naszych respondentów. Ponieważ zwrot arkuszy odbywał się drogą pocztową z rozproszonych 200 do analizy wróciło wypełnionych 58. Wynik ten można potraktować jako typowy dla narzędzi korespondencyjnych (Sztumski, 1995:131). Nadesłane arkusze stały się podstawą do konfrontacji naszych doświadczeń z doświadczeniem respondentów. Nasi respondenci to nauczyciele szkół podstawowych (przede wszystkim) oraz gimnazjów. Szkół istotnych dla nas ze względu na ich już trzyletnie doświadczenie z praktyką oceniania zewnętrznego.

W naszym kwestionariuszu zastosowaliśmy głównie pytania otwarte (tylko jedno było skalą), co w kilku przypadkach okazało się pewnym utrudnieniem. Ponieważ

nasze pytania **drażyły** problem, wracały do pewnych wątków, wymagały od respondentów spojrzenia na problem z kilku stron — mogło to spowodować zniecierpliwienie u niektórych z respondentów¹. W zadawanych pytaniach staraliśmy się oddzielać te związane z systemem oceniania zewnętrznego od tych, które dotyczą systemu oceniania wewnętrznego. Wyniki przeprowadzonego sondażu opracowywaliśmy głównie z wykorzystaniem zasad analizy danych jakościowych (Babbie, 2004: 399-423; Pilch, Bauman, 2001: 344-357).

JAK JEST?

Czego udało nam się dowiedzieć o tym, **jaki jest** aktualnie najczęściej stosowany komentarz do wyników oceniania zewnętrznego, jak i wewnętrznego? Pytając o wagę, jaką w szkołach przywiązuje się do tych dwóch typów oceniania otrzymaliśmy odpowiedź, która wskazuje na brak większych różnic pomiędzy nimi. Na skali pięciopunktowej najczęściej wskazywane były 4 i 5 (maksymalne wagi). Na tej podstawie wydaje się, że nauczyciele podchodzą z jednakową uwagą do obu typów oceniania, choć minimalnie większy rozrzut opinii dotyczy oceniania wewnętrznego. Ale też **doświadczenia** nauczycieli w tym ocenianiu są przecież dłużej i bogatsze.

Pytanie związane z rozumieniem komentarza do oceniania zewnętrznego pozwoliło nam na uzyskanie odpowiedzi, z których wynika, że w szkołach najczęściej utożsamiany jest z nim:

- raport z OKE,
- bliżej nieokreślona analiza ilościowo-jakościowa,
- wszelkiego rodzaju porównania wyników z raportu: wewnątrz i międzyszkolne, miejskie, gminne, wojewódzkie.

Pojawiły się też pojedyncze głosy akcentujące: analizę kontekstową; nawiązujące do analizy jakości pracy szkoły poprzez ocenę kierunków jej pracy; sporządzany przez szkołę na tej podstawie raport wewnętrzny.

Natomiast odpowiedzi dotyczące oceniania wewnętrznego dotyczyły:

- ustnego uzasadniania oceny, recenzji,
- komentarza pisemnego pod oceną,
- grupowania uczniów pod względem osiągniętych wyników,
- opracowania całości wyników — tabele, wykresy komentarzem do osiągniętych wyników uczniów.

Sporadycznie respondenci zwracali uwagę na: uwzględnianie czynników społecznych w czasie oceniania; coroczną analizę rozwoju klas; wspólne wnioski wypracowywane w czasie szkolnych konferencji; motywacyjne aspekty oceny dla ucznia.

Kolejne pytanie sondażu pozwoliło nam dowiedzieć się, że raport OKE rozumiany przez szkoły w ocenianiu zewnętrznym jako komentarz, wykorzystywany jest przede wszystkim do analizy ilościowo-jakościowej osiągnięć szkoły. Prowadzi to do porównań: klasa — klasa, szkoła — gmina, szkoła — powiat, województwo. Jednocześnie staje się podstawą tworzenia programu naprawczego, doskonalenia poziomu pracy szkoły oraz obserwowania tendencji wyników egzaminów zewnętrznych (pracy szkoły). Są również głosy, które wskazują na wykorzystanie komentarza dla określenia

¹ Jedna z odpowiedzi brzmiała: *nie zawsze badanie pobudza do refleksji*.

oczekiwań poszczególnych grup zainteresowanych funkcjonowaniem i osiągnięciami szkoły (rodzice, organ prowadzący, nadzór pedagogiczny, szkoła wyższego szczebla). Natomiast wg odpowiedzi respondentów wynik oceniania wewnętrznego i związany z nim ewentualny komentarz jest wykorzystywany do indywidualnej analizy osiągnięć ucznia, informowania go o poziomie umiejętności i motywowania do dalszej pracy, modyfikacji metod i form pracy z uczniem.

W innym pytaniu poprosiliśmy respondentów o bezpośrednie porównanie oceniania zewnętrznego i wewnętrznego. O wskazanie najważniejszych podobieństw i różnic pomiędzy nimi. Wyniki przedstawiamy w tabeli 1.

Tabela 1.

PODOBIENSTWA	RÓŻNICE
Analiza i diagnoza osiągnięć uczniów.	Możliwy ranking przy ocenianiu zewnętrznym.
Efektom analizy osiągnięć uczniów jest planowanie pracy szkoły.	Obiektywizm sprawdzania zewnętrznego, a subiektywizm oceniania wewnętrznego ² .
Doskonalenie pracy szkoły.	Różnorodność sposobów i form sprawdzania i oceniania w ocenianiu wewnętrznym.
Porównania wewnątrzszkolne: uczeń — uczeń, klasa — klasa.	Analiza porównawcza wyników w odniesieniu do innych podmiotów: szkoła, gmina, województwo.
Informacja dla ucznia, rodzica.	Ocenianie zewnętrzne nie uwzględnia oceny społecznej.
Obserwowanie tendencji.	Częstotliwość, sposób i zakres sprawdzania umiejętności i wiedzy.
Badanie tych samych standardów.	Nie jest możliwa dokładana analiza prac uczniów tak jak w ocenianiu wewnętrznym, nie uwzględnia się kontekstu ucznia.

W celu uzupełnienia wyżej przedstawionego obrazu (**Jak jest?**) zapytaliśmy naszych respondentów o pozytywne i negatywne strony wykorzystywania (komentowania) wyników oceniania zewnętrznego i wewnętrznego. Wyniki prezentujemy w tabeli 2.

² Jedna z odpowiedzi brzmiała: *wpływ doznań subiektywnych na ocenę wewnętrzną.*

Tabela 2.

	Ocenianie zewnętrzne	Ocenianie wewnętrzne
Pozytywy (plusy, szanse)	<i>Nauczyciele zespołów przedmiotowych opracują metody pozwalające osiągnąć jak najlepsze wyniki egzaminu zewnętrznego; obiektywizm; porównanie z innymi szkołami; diagnoza mocnych i słabych strony do poprawy jakości pracy szkoły; informacja zwrotna dla ucznia, rodziców i nauczyciela.</i>	Bieżąca diagnoza kompetencji ucznia; doskonalenie umiejętności ucznia; weryfikacja metod pracy nauczyciela; <i>rozciągnięty w czasie obiektywizm w skali pojedynczego ucznia</i> ; motywowanie ucznia; indywidualizacja nauczania.
Negatywy (minusy, zagrożenia)	Ranking (<i>niezdrowa rywalizacja szkół</i>); uczenie pod egzamin; drogi i skomplikowany system (<i>dużo pracy przy analizie wyników; sporo pracy papierkowej</i>); dezorganizacja życia szkolnego; <i>nastawiamy się tylko na to, co było źle pomijając resztę</i> ; stres egzaminacyjny; przypadkowość.	Manipulowanie oceną (złość, agresja — empatia); podwyższanie oceny; subiektywizm kryteriów.

JAK POWINNO BYĆ?

Tyle dowiedzieliśmy się od naszych respondentów o tym **jak jest**. A **jak powinno być**? Wg profesora Bolesława Niemierko komentarz dotyczy zwykle warunków uczenia się, sposobu uzyskania informacji o wyniku oraz poprawnej interpretacji wyniku, sposobu wykorzystania tej informacji w toku dalszego uczenia się (Niemierko, 1999: 240). Uczeń potrzebuje komentarza, który mówi mu o związku pomiędzy przebiegiem uczenia się, a jego wynikiem. Komentarz wspomaga ucznia w interpretowaniu wyniku oraz pozwala na jego wykorzystanie w procesie uczenia się (uczeń opracowuje swoisty **plan rozwoju**) (Niemierko, 2002: 191-192). Na podstawie analizy wypowiedzi naszych respondentów zauważyliśmy, że ich sposób rozumienia komentarza i wykorzystywania wyników oceniania nie zawsze jest spójny z tym **jak powinno być**? Warto zwrócić uwagę, że **praktykowany** aktualnie w szkołach komentarz zwraca się z nadmierną mocą w stronę analizy ilościowej³, zamiast stosowania jakościowej refleksji z uwzględnieniem szerokiego kontekstu. Refleksji, która powinna prowadzić do podwyższenia jakości pracy szkoły, a przede wszystkim adekwatnych zmian w uczeniu się ucznia. Tak stosowany przez szkoły komentarz nie ułatwia uczniom uczenia się, nauczycielom modyfikowania nauczania (metod, form, programów, oceniania i sprawdzania), a szkołom doskonalenia szkolnego systemu oceniania.

³ Respondenci szczególnie zwracają swoją uwagę na publikowane w prasie zestawienia łatwości standardów, będące podstawą licznych rankingów szkół.

DLACZEGO NIE JEST TAK JAK POWINNO BYĆ?

Można się teraz zastanowić, **dlaczego nie jest tak jak powinno być?** W opinii naszych respondentów dotyczącej oceniania zewnętrznego przyczyną tego stanu jest brak zindywidualizowanej informacji o wyniku ucznia, czyli niemożność zobaczenia przez ucznia jego wyników⁴. Dla wielu respondentów opublikowanie łatwości standardów, czyli stworzenie swoistego rankingu jest dostatecznym usprawiedliwieniem braku innego komentarza, poszukiwania sposobu na wykorzystanie wyników w celu jakościowego rozwoju szkoły. Inną przyczyną wg respondentów jest zbyt późne dostarczanie uczniom, szkołom wyników przez OKE. Utrudnia to uczniom i nauczycielom komentowanie wyników.

Natomiast w ocenianiu wewnętrznym respondenci zwrócili uwagę na: brak jednolitości kryteriów oceniania w skali kraju; niesystematyczność oceniania; trudności z ocenianiem opisowym w klasach I — III.

Na podstawie uzyskanych wypowiedzi i naszych doświadczeń w pracy z nauczycielami sądzimy, że ich wiedza i umiejętności w tym zakresie są jednak ciągle niewystarczające i wyrwykowe. Dla wielu brak rozumienia funkcji oceny, pojmowanej jako stopień i komentarz jest przyczyną złego oceniania uczniów — ztraca się w ten sposób funkcja motywacyjna oceniania (Tuohy, 2002: 150; Sowa, 2001). Także wykorzystywanie wyników, a co za tym idzie towarzyszący mu komentarz nie były do tej pory w tak istotny sposób akcentowane przez prawo oświatowe, jak to dzieje się od 1 września br.⁵

CO ZROBIĆ, ABY BYŁO TAK JAK POWINNO BYĆ?

O to też zapytaliśmy naszych respondentów. Ich zdaniem w ocenianiu zewnętrznym należy: wprowadzić arkusze egzaminacyjne dla uczniów z opinią Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej o dostosowaniu wymagań do ich możliwości; przy sprawdzaniu uwzględniać kryteria kontekstu; dostarczać pełną informację o wyniku ucznia; lepiej przygotować ucznia do sytuacji sprawdzania zewnętrznego (obycie testowe); *uczyć przyjmowania i interpretacji wyniku*. Zastanawiający był brak propozycji działań (zmian) w ocenianiu wewnątrzszkolnym. Sporadyczne głosy dotyczyły ujednolicenia oceniania w klasach I — III (rezygnacja z oceny opisowej). W kolejnym pytaniu prosiliśmy o przypisanie konkretnym podmiotom związanym z systemem oceniania propozycji zmian w doskonaleniu sposobów wykorzystywania (komentowania) wyników. W tabeli 3 prezentujemy typowe opinie.

⁴ Pozytywną rolę w tym zakresie pełni OKE Kraków poprzez swoją platformę SIEMA.

⁵ por. § 4 ust. 1 pkt. 5 i § 5 ust. 1 pkt. 5 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 23 kwietnia 2004 r. w sprawie szczegółowych zasad sprawowania nadzoru pedagogicznego, wykazu stanowisk wymagających kwalifikacji pedagogicznych, kwalifikacji niezbędnych do sprawowania nadzoru pedagogicznego, a także kwalifikacji osób, którym można zlecać prowadzenie badań i opracowywanie ekspertyz (obowiązuje od 1 września 2004 r.).

Tabela 3.

Podmiot	Propozycje zmian
Uczeń i rodzice	Doskonalenie rozumienia i interpretacji wyników. Motywowanie i wspieranie dziecka, praca nad systematycznością i <i>chęciami</i> ucznia. Ulepszenie współpracy ze szkołą.
Nauczyciele, Dyrektor, Rada Pedagogiczna	Doskonalenie rozumienia i interpretacji wyników. Ulepszanie narzędzi pomiaru wewnętrznego i stosowanie jasnych kryteriów oceniania. Polepszenie warunków sprawdzania zewnętrznego w szkole. Praca nad zmianą poziomu zaangażowania w ocenianie.
Nadzór pedagogiczny i organ prowadzący	Zorganizowanie doskonalenia w zakresie oceniania, pokrycie kosztów. Umożliwienie realizacji przyjętego programu naprawczego. <i>Nie rankingować szkół.</i> Tworzenie sprzyjającej ocenianiu atmosfery. Raczej wspieranie niż kontrolowanie.
MENiS, CKE, OKE	Jasne, czytelne, spójne prawo oświatowe w zakresie oceniania. Lepsza współpraca między centralnymi podmiotami. Poprawiać szkolenie egzaminatorów. Doskonalenie procedur egzaminacyjnych i narzędzi sprawdzania (arkuszy egzaminacyjnych).

Wiele z tych propozycji nam się podoba, z niektórymi chcielibyśmy dyskutować. Sugestia uczestniczących w sondażu nauczycieli, by informacja o wyniku ucznia była zindywidualizowana i maksymalnie wcześnie docierała do niego i szkoły, po to, aby wynik ten mógł być należycie skomentowany, jest naszym zdaniem bardzo trafna. Pozwoli to na analizę wyników z uczniem w jego macierzystej szkole, określenie mocnych i słabych stron i zastanowienie się nad zbudowaniem przez ucznia własnego **planu rozwoju**. Pomocne stać się tu mogą ukazujące się ostatnio zwarte i proste publikacje dla nauczycieli (Szalencic, 2004a, 2004b; Lempa, 2004a, 2004b). Sądzymy, że zasadne okaże się też stosowanie w praktyce szkolnej modelu dialogicznego oceniania (Stróżyński, 2003: 159-161).

Warto rozważyć włączenie do systemu awansu zawodowego doskonalenia kompetencji w zakresie sprawdzania i oceniania np. warunku ukończenia przez nauczycieli stażystów, kontraktowych kilkudziesięciogodzinnego, raczej dłuższego niż krótszego, doskonalenia w tym zakresie. Także dalsza *zmiana systemu kształcenia studentów kierunków pedagogicznych, aby byli bardziej świadomi tego, co naprawdę czeka ich w szkole* (Loritz-Dobrowolska, 2004: 16) przyczyni się do poprawy w tym zakresie.

Ważne jest dalsze doskonalenie procedur oceniania zewnętrznego, realizowanie wniosków z rekomendacji wynikających z prowadzonych w tym obszarze ewaluacji. Cenne jest również kontynuowanie przez CKE i OKE ulepszania arkuszy egzaminacyjnych, w tym także wyrównywanie łatwości arkuszy egzaminów próbnych i właściwych. Warto też bliżej przyjrzeć się pracy egzaminatorów, systemowi ich doskonalenia i zaostrzyć kryteria ich doboru (Bliźniak, 2004:6).

Pragniemy podkreślić, że wiele może już zdziałać indywidualnie każdy z nauczycieli. Nic jednak nie zastąpi ich wspólnej pracy. Jest w szkole sporo obszarów, które stoją otworem przed swobodnym i rzeczywiście — a nie tylko ze słowa — twór-

czym działaniem zespołu nauczycielskiego (Radwan, 2003: 45). Jesteśmy przekonani, że aktualnie kluczowym obszarem takiego działania Rad Pedagogicznych jest ocenianie, a szczególnie wypracowanie skutecznego komentarza do wyników zewnętrznych i wewnętrznych.

LITERATURA

- Babbie E., (2004), *Badania społeczne w praktyce*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Bednarek K., Lempa C., (2003), *Znaczenie kontekstu dla trafnego komentarza do wyników oceniania zewnętrznego*, materiały z IX Krajowej Konferencji z cyklu Diagnostyka Edukacyjna, Łódź.
- Bliźniak M., (2004), *Egzaminy i sprawdziany zewnętrzne — tak!*, „Gazeta Szkolna”, nr 18, s. 6-7.
- Brejnak A., (1992), *Metaplan*, CODN, Warszawa.
- Lempa C., (2004a), *Jak komunikować uczniowi wynik sprawdzianu?*, RODN „WOM”, Katowice
- Lempa C., (2004b), *Jak komunikować uczniowi wynik egzaminu gimnazjalnego?*, RODN „WOM”, Katowice.
- Loritz-Dobrowolska J., (2004), *Porównanie wyników oceniania wewnętrznego (szkolnego) i zewnętrznego (OKE) na przykładzie PG Gimnazjum w Sulikowie w r. szk. 2002/03*, „Dyrektor Szkoły”, nr 4, s. 13-16.
- Niemierko B., (1999), *Pomiar wyników kształcenia*, WSiP, Warszawa.
- Niemierko B., (2002), *Ocenianie szkolne bez tajemnic*, WSiP, Warszawa.
- Pilch T., Bauman T., (2001), *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa.
- Radwan Z., (2003), *Tezy do namysłu nad dalszym reformowaniem szkoły*, „Dyrektor Szkoły”, nr 7-8, s. 44 – 46.
- Sowa K., (2001), *Motywowanie ucznia do nauki*, „Dyrektor Szkoły”, nr 11, s. 23-26.
- Stróżyński K., (2003), *Ocenianie szkolne dzisiaj*, Wyd. Szkolne PWN, Warszawa.
- Szaleniec H., (2004a), *Jak wykorzystywać wyniki egzaminów zewnętrznych*, WSiP, Warszawa.
- Szaleniec H., (2004b), *Jak komunikować uczniom wyniki egzaminów*, WSiP, Warszawa.
- Szełoch Z., (1987), *Metoda „Metaplan” i jej wykorzystanie w doradztwie organizacyjnym*, „Dokształcenie kadr kierowniczych”, nr 2, s. 16 — 28.
- Sztumski J., (1995), *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Śląsk, Katowice.
- Tuohy D., (2002), *Dusza szkoły. O tym, co sprzyja zmianie i rozwojowi*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.